

Kırsal Yaşam Üzerine Bazı Gözlemler (Manastır Şehri Örneđi 1700-1750)*

Mehmet DEMİRKOL^{1*}

Öz

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin klasik dönem uygulamalarının devam ettiği XVIII. yüzyılın ilk yarısında Manastır şehrinin kırsal toplumu üzerinde durulmuştur. Kırsal kesimin devlet ile ilişkisi ve toplumdaki yeri belirtilerek kırsal alandaki yaşantı da aktarılmaya çalışılmıştır.

Kırsal toplum yaşantısına devletin belirlediği sistem içerisinde nizam verilerek reayaya eşit toprak dağılımı sağlanmıştır. Bu düzen ile malî, askerî ve idarî şekillenme de sağlanmıştır. Bu çerçevede ele alınan köy hayatının sosyal yanına da değinilmiş olup konu özele indirgenerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Manastır, Kırsal Toplum, Tımar, Çiftlik.

Some Observations on Rural Life (Monastery Example 1700-1750)

ABSTRACT

In this study, the rural society of the city of Manastır (Bitolia) in the first half of the XVIIIth century, when the classical period practices of the otoman state continued. The relationship of the rural area with the state and its place in the society has been stated and the life in the rural area has also been tried to be conveyed.

Equal distribution of land was provided to the people by giving order to rural community life with in the system determined by the state. With this order, financial, military and administrative formation was also provided. In this context, the social aspect of the

*Bu makale Prof. Dr. Mehmet Karagöz danışmanlığında Mehmet Demirkol'un "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manastır" adlı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

¹ Dr., İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000-0002-2189-8978

village life, which is discussed, has been tried to be transferred to the private aspects of the subject.

Keywords: Rumelia, Manastır (Bitolia), RuralCommunity, Fief, Farm.

Giriş

Osmanlı şehir tarihi hakkında birçok çalışma kaleme alınmıştır. Bu çalışmalarda, şehir hayatını oluşturan unsurlar üzerinde durularak şehir hayatı açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat şehrin unsurlarından olan kırsal hayat üzerinde ziyadesiyle durulmamıştır. Hâlbuki incelediğimiz dönemde şehri şehir yapan unsurun başında gelen köylerin barındırdığı insan unsuru, ticaretin ve zanaatın üretim kaynağı olan toprak ve vergi kaynağı yönünden şehir hayatında mühim bir yeri vardır. Köyler bu yönüyle daha ziyade iş gücünden faydalanma noktasında bir oluşumla karşımıza çıkarken şehir hayatındaki yoğunlaşma ise daha ziyade bu toplulukların uğrak alanı olarak yoğunluğunu artıran mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şehir, kurumsal yapılarıyla ön planda iken kendisini besleyecek kırsal kesime ihtiyaç duymuş, kırsal kesiminde tarım dışı meta, yönetim, askerlik, güvenlik ve kültür hizmetleri ile şehir hayatıyla ilişkisi olmuştur. İşte bu yönüyle sağlanan bütünlük taşra teşkilatlanmasının da bir gereği olmuştur (Ergenç, 2013: 30). Çalışmada ele alınan Manastır şehri de bahsettiğimiz özellikleri taşımış olup kadim zamandan beri şehir olma özelliğini göstermektedir (Gökbilgin, Belleten: 254). İncelediğimiz dönem olan 1700- 1750 tarihleri arasında ise Manastır şehri kalabalık nüfusu ile yaklaşık 130 köyü vardır (Manastır ŞS. 30, s. 12; Manastır ŞS. 32, s.27-28; Manastır ŞS. 32, s.43).²Bu köyler Manastır şehrinin ihtiyacı olan metalleri karşıladığı gibi merkezi bütçeye olan katkısıyla da önemli bir yer teşkil etmektedir.³Şehir merkezindeki nüfusa oranla fazla olan köyler üretim faaliyetlerine bağlı olarak şehrin ekonomik ve ticari faaliyetlerinin belirleyici faktörü olmuş ve şehir hayatında kırsal yaşantının uzantıları kendisini ziyadesiyle belirgin kılmıştır.

Osmanlı dönemi kırsal yaşamı arşiv belgelerinden takip etme imkânımız olmuştur. Bu arşiv belgeleri içinde kırsal yaşamı yansıtan ve bize veriler sunan tahrir kayıtları yer almaktadır. Fakat incelediğimiz dönem bu tahrirler yapılmamış olup daha ziyade kırsal hayat

²Manastır ŞS. 30, s. 12; Manastır ŞS. 32, s.27-28; Manastır ŞS. 32, s.43. (Bundan sonra MŞS olarak not düşülecektir. Burada ilk numara defter numarasını, ikincisi ise sayfa numarasını belirtecektir.)

³Tez olarak hazırladığımız Manastır şehrinin köylerine değişik konu ve başlıklar altında değinilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demirkol, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manastır, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2021.

hakkında bize veriler sunan mahkemede tutulmuş sicil kayıtlarından istifade ile konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Kırsal Toplum Düzeni (Köy Hayatı)

Kırsal toplum, Osmanlıların klasik dönemde iki temel sisteminden tımar sistemi içerisinde yer almıştır. Kapıkulu sistemi ile de devlet, mutlak bir merkezi niteliğe kavuşmuştur. Tımar sayesinde de belli görevliler sorumluluğunda, belli hizmetler karşılığında taşıyıcı kendine tabi kılmış ve kapıkulu ile bu sistemi kendisine bağlamıştır(Ergenç, Osmanlı: 32-39).

Devletin tımar sistemini uygulamasının nedeni şüphesiz çağın gereği olan toprağa bağlılık esasındandır. Bu nedenle de Osmanlı iktisadî temellerini ziraata dayandırdığı için kırsal kesimde yoğunlaşan ziraata binaen insanlarda bu yerlerde yoğunluk gösterdiğinden devletin gelir elde etmek için bu sistemi uygulaması kaçınılmaz olmuştur. Devlet Tımar sistemi içinde çift-hane sistemine dayalı olarak tarım ve toprak rejiminin belirleyicisi olmuştur. Yani toprağa bağlı ekonomik sitede ile malî, askerî ve toplumsal politikalara biçim verilmiştir.⁴ Bir mikro-ekonomi unsuru olarak toprağın reaya arasında üleştirilmesi ise reayayı toprak tasarrufunda aktif kılmıştır. Tabi olarak kırsal yaşam manzaraları ve tasarruf şekilleri bölgeden bölgeye, dönemden döneme değişkenlik göstermiştir(İnalçık,2000:201-208).Bu değişkenlikler üzerinde fiziksel şartlar, politik esaslar ve diğer nedenler rol oynamıştır.

Osmanlı'da taşra, merkezi yönetimin dışında kalan yerler için kullanılırken kaza yönetiminde ise bu tabir köyler (karyeler) için kullanılmıştır. Yani merkezi yönetimin dışında kalan tüm yönetim birimleri için oluşturulmuş teşkilatlanma yapısı içinde köyler taşra olarak en ücra yerler olmuştur. Bu çalışmada Manastır şehri ve kırsal kesimi üzerindeki gözlemler aktarılmaya çalışılarak kırsal hayat hakkında bazı malumatları belirtmeye çalışırsak:Manastır'a şehir özelliği katan bir unsur olarak karyeler barındırdığı reayadan Müslimlerin yanı sıra çoğunluğu gayrimüslimler oluşturmaktadır. Vergi birimlerinin kaynağını oluşturan nüfusun çoğu karyelerde yaşamaktadır. Dolayısıyla şehir ve merkezi

⁴ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çeviren: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

yönetim için Manastır şehrinin karyeleri oldukça dikkate değer bir vergi geliri potansiyeline sahip olmuştur⁵.

Reaya (vergi ile mükellef kesim) olarak nitelendirilen köylü kesimi üretimde iktisadî zincirin ilk halkasını teşkil eder. Bu itibar ile devletin gelir kaynağını teşkil etmesi nedeniyle köyler vergilendirmede nüfus potansiyelinin kalabalık olduğu yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶

Tımar usulüne tabi olan köyler, incelediğimiz dönemde iltizam usulüyle tevcih edilmiştir (MŞS, 30:6,7,8,9,15). Köylerin kalabalık oluşuna göre muayyen miktarlar ile mutasarrıflara tevcih edilmiştir. Tımarların sorumluluğu alaybeyine bırakılmış ve sefer zamanlarında tımar güçleri alaybeyinin sancağı altında toplanmışlardır.

Köyler devletin malî gelirlerinin temelini oluşturur (Faroqhi, 2003:82). Klasik dönemin özelliklerini koruduğu bir dönem olan XVIII. yüzyılda da bu kaynağın işletilmesi hala tımar dâhilinde olup devlet paranın piyasada kıt olduğu zaman dilimi olan bu asırda köylüden elde edeceği vergiyi nakit olarak temin etmek için mukataa sisteminde olduğu gibi tımarların da gelirlerini elde etmek için mutasarrıflara tevcih etmiştir. Zira devlet tarafından toplanacak aynî vergiler zaman açısından külfet olmuştur. Mesela saydığımız nedenler yüzünden tımar sahiplerine tevcih edilen yerlerin rüsum-u şer'iyye, rüsum-u örfiyye, cürüm-u cinayet, tapu harcı, aşar-ı kovan, bostan harcı ve her ne hâsıl olur ise tahsilat aynî veya nakdî yapılarak her sene gelir mukabelesinde muayyen bir miktar devlete iltizam olarak ödenirdi. Bu tımarlardan bir tanesi Manastır şehrinin Dobruşva karyesi olup 1737 senesi için Ebubekir Ağa'ya 30.000 akçe mukabeleyle iltizam edilmiştir (MŞS, 46:72).

Tımar sistemi düşünüldüğü kadar köylüyü toprağa mahkûm eden bir sistem değildir. Çift yerleri üzerinde devletin katı tutumu yoktur. Toprakların işlenmesine teşvik ve üretimin

⁵Karyelerin çoğu tımar olup karyeler zeamet, has ve vakıf karyelerinden oluşmaktadır. Bunun yanında bazı köylerin evlâd-ı fâtihan ve derbent olması gibi özelliklerine itibar ile vergiden muaf tutulmuşlardır. Tuz temini hususunda tevzî olunan defter suretinde 117 köyün yanında tuğralı, evlâd-ı fâtihan ve derbent karyesi - Haneli, Mescitli, Lezçe, Tornukça (Müslüman), Vakf-ı Bekri (Müslüman), Kevat (derbent), Noğuşân (Müslüman), Viranşance, İsmail Avar Hisar, İlineler, Peresil Keferesi, Salduca, Kavaye- ile toplamda 131 köy ismi geçmektedir. Sicil kayıtlarında Vakf-ı Bekri, Viranşance gibi karyeler ile vakıf kayıtlarında geçen bazı karyelerde Müslim ve gayrimüslimin karışık halde oldukları görülmektedir. Bkz. VGMA. Rumeli Hurufat Defterleri No: 1169, s. 16-20.- 1825-1833 yıllarındaki vakıf kayıtlarında Obrinik, Maruhva, Peresil, Rahva, Nezepol, Sehüdol, Çernofça, Berilce, Oblakân karyelerindeki camilere imam tayin edildiğini görüyoruz. Bu da bu karyelerde gayrimüslimlerin yanında Müslimlerin karışık yaşadıkları belirtir. Zira aynı karyelerde gayrimüslimlerden vergi tahsili de yapılmıştır.

⁶ Bkz. Mehmet Demirkol, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manastır, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2021. s.36-45.- Manastır şehir merkezinde yaklaşık 8.000 kadar nüfus var iken bu sayı köylerde yaklaşık 16.800 kadardır.

devamlılığının sağlanmasına karşın bir mülk geçici olarak işlenmek üzere başkasının nezaretine bırakılabiliyordu. Bunun için hüccet verilir ve vasi tayin edilirdi. Herhangi bir sebepten dolayı boşalan köylere devlet özellikle mali durumu olmayanlara dönüşü desteklemek için köye dönüş yapanlara vergiden iki sene muafiyetlik hakkı bile getirmiştir. Mesela buyruldu ile bu durum bildirildikten sonra daha önce Manastır'ın Çar karyesinden olup Üsküp sancağı sakinlerinden olan bir gurup ahali Manastır'ın Çar karyesine yeniden yerleşmek için talepleri olmuştur. Buraya nâkil ve iskân olan ahalden ziraat işleri aynı senede olmadığı için kolaylık sağlamak amacıyla iki yıl vergi alınmayacağı belirtilmiştir(MŞS, 34:39).

Köy yaşamında zorlayıcı unsurlardan olan doğal şartlar ve ziraat için insan gücüne duyulan ihtiyaçtan ziyade köylünün boynunu büken ve ona yük olan şey vergilerin çok oluşu olmuştur. Bu yönüyle köylünün hali bu durumdan yana pek de iç açıcı görünmemektedir. Dönemin savaş ortamından etkilenmesi, eşkıyalık olaylarının sık sık yaşanması ve köylüye şekavet göstermeleri de köylü üzerinde ayrı bir yıpratıcı etki bırakmıştır. Bu vesilelerle kayıtlar da genelde reaya için kullanılan tabir “*fukara*” olmuştur. Köylünün ekonomik ve sosyal durumunu yansıtan bu verilerin dışında nadir de olsa köylü üzerinde derin izler bırakan doğa olayları kayıtlara yansımamaktadır. İncelediğimiz dönem kayıtlarımıza köylüyü eşkıyalık ve vergi yükünden başka sarsacak herhangi bir olay yansımamıştır. Buna mukabil üretim metaları üzerinde etkili olan iklim şartları ise etkili olsa da köylüyü derinden sarsacak bir etkiye sahip olmamıştır.

Köylüler vergileri genelde aynî olarak ödedikleri gibi ürettikleri metaları şehirlerde satarak paraya çevirme imkânı da bulmuşlardır(MŞS, 53:15).Büyük ihtimal şehirde pazar ortamında yer kirilayarak gerçekleştirdikleri bu faaliyetler üreticinin kendisi olduğu gibi tüccar taifesinin girişimleriyle de bu fasıl gerçekleşiyordu. Şehirde tezgâh kurabilmek için ise zemin kirası vermek zorundaydılar. Nitekim Sığır Pazarı denilen pazar yerinin gelirleri elde edilmek için 1723 senesinde *Mukata- yı Zemin* olarak Havace Mustafa'ya tevcih edilmiştir(MŞS, 47:15).

Köylü, şehirde veya kasabalarda sattığı ürünü nakde çevirebilme imkânı bulmuştur. Fakat bu nakit devletin koymuş olduğu aynî vergilerin yanında nakdî olarak tahsil ettirilen vergi kalemleri yüzünden elde kalma imkânı ortadan kalkmıştır. Özellikle devletin sefer dönemlerinde vergiler hat safhaya çıkıyordu. Bu da köylünün üretim kaynaklarının tez zaman da erimesine neden oluyordu. Böylece köylü vergisini vermekte zorlandığı gibi fakir düşerek

çiftini çubuğunu bırakmak zorunda kalıyordu. Devlet reayanın fakir durumunu gözetse de her hâlükârda köylünün imkânı nispetinde vergi tahsilini gerçekleştiriyordu. İncelediğimiz dönem savaş dönemleri ve eşkıyalık faaliyetlerine bağlı olarak köylü ahalisi bu durumdan ziyadesiyle etkilenmiştir. Mesela 1714 senesinde Manastır kazasına tabi bazı köyahalisi Arnavut eşkıyasının saldırıları sebebiyle çoğu sağa sola dağılmış, geride kalanların ise durumları kötü olduğundan avâriz, nüzül ve sürsat malı bedellerini ödemedeki zahmet çektiklerinden bir miktar avârizhanelerinin azaltılarak köylerin yeniden mutemet ve müstakim hale gelinceye kadar bir yazıcı tarafından tahrir ettirilmesi hususunda kadıya *emr-i şerif* gönderilmiştir(BOA.AE.SAMD.III. 203-15580).

Köy hayatında devletçe koyulan vergilerin yanında coğrafi şartlar, insan gücüne duyulan ihtiyaç gibi zorlayıcı şartlar belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Bu nedenle ortak hareket etme (imece) anlayışı köylerde gelişmiştir. Özellikle klasik dönem dediğimiz zaman diliminde, teknolojinin gelişmediği dönemde bu durum daha belirgindir. Bu da beraberce ağır iş yükünü ortadan kaldırmak için sergilenmesi gereken davranış durumlarının belirleyicisi olmuştur. Toplumsal yaşam, birlikte yaşamayı gerektirdiğinden bazı sorumluluk ve kuralları da beraberinde getirmiştir. Eğer kurallara riayet edilmezse, sorumluluklar yerine getirilmezse toplumsal sorunlar hâsıl olur. Özellikle şehir hayatında toplumsal kuralların ihlali bariz bir şekilde görülse de kırsal yaşamda da ister istemez bu sorunlar meydana gelmiştir. Özellikle su sorunu kişiler arasında çıktığı gibi iki köy arasında da bir sorun teşkil edebiliyordu. Cürüm ve cinayetler, arazi yüzünde çıkan tartışmalar ve saire sorunların sebepleri arasında yer almıştır.

Köyün ortak alanları üzerinde köy ahalisinin hassasiyeti vardı. Zira sosyal alan ve geçim kaynağı olan bu yerlerdeki hareketlilik dikkatten kaçmazdı. Mesela köy ahalisi meradaki otlaklık alana çiftlik kurup arazi açmasına karşın Mutasarrıf İsmail'i şikâyet etmişlerdir(MŞS, 32:4).Tabi böyle bir durum söz konusu bile olamayacağından eğer böyle bir şey varsa mahkemece men'i ve def'i istenmiştir. Yine Çer karyesi ahalisi, başka karyelerden gelip otlak alanlarında hayvan güttüklerinden mahkemeye müracaat edilmiş ve bu iş için mübaşir tayin edilerek çözüm bulunmaya çalışılmıştır(MŞS, 49:14).Yine çayır ve araziler üzerinde ziraî işlemler yapanların çayırları ve arazileri sipahiler veya vekilleri tarafından temessük ile zapt ettiklerinden karye ahalisi şikâyette bulunmuştur. Bu hususun araştırılması da istenmiş ve hilaf-ı şeri üzere davranan olursa Rumeli Divanı'na haber edilmesi istenmiştir(MŞS, 45:27).Köyle alakalı bunun gibi birçok hadise kayıtlara yansımıştır. Bu

kayıtlarda geçen diğer bir hadisede de Manastır'ın köylerinden olan Moğıla ve Koricân karyelerinde tarlalarına, bağlarına, bahçelerine ve mera gibi alanların korunmasına yönelik günlük 4 akçe ile bekçi tayin edilmiştir(VGMA. Rumeli Hurufat Defteri No: 1174: 201).

Eğer köy halkı sürüleri için gerekli otlak alanı bulamazsa şehrin geniş meralarında otlatmak için sürücü kaydı altında kayıtları yapılarak sürüleri şehrin geniş meralarında otlatılmalarına izin verilirdi(MŞS, 40:56). Bu izin neticesinde koyun sahiplerine kimsenin müdahalesi olmazdı. 1727 senesi bu şekilde Manastır'ın meralarında recep ve şaban ayları içerisinde şehir ve köylerden olmak üzere sekiz kişi yaklaşık 920 koyununu otlatmak için ismini sicillere kaydettirmiştir. Tabi hayvanlar için geniş meraların otlatılması yine bir devlete ödenen bedel karşılığında olmuştur(MŞS, 42:3).⁷

Çiftliklerin Kırsal Toplumdaki Yeri

Kırsal düzeni etkileyen diğer bir unsur çiftliklerin varlığı olmuştur. Tımar sistemi içinde yer alan köylerin farklı nedenlerden dolayı çiftlik sahiplerinin eline geçmesi tımar topraklarını daraltmıştır. Bu yönüyle çiftlikler, tımarların sayısını ve gelirini azaltan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamanla sayıları artan çiftlikler köylüyü sahip olduğu toprağından etmiş ve köylüyü maraba (çiftlik sahiplerinin iş gücünden faydalandığı kişiler) durumuna sokmuştur. Çiftliklerin ortaya çıkması, daha ziyade köylünün ağır vergi yükü altında ezilmesinin sonucu köyünü terk ederek firar yolunu seçmesi veya eşkıya olması neticesinde boş kalan büyük arazilere askerî sınıftan yöneticilerin sahiplenmesi ile olmuştur. Özellikle XVII. yüzyıl başlarında celali isyanları neticesinde boş kalan arazileri büyük çiftlik sahipleri doldurmuş ve bu araziler iş gücüne fazla gereksinim olmadığından dolayı hayvan yetiştirilen çiftlikler olmuştur.

Halil İnalçık çiftliklerin ortaya çıkma hususunu şu kaidelere bağlamıştır: İlk olarak boş veya devlet toprakları üzerinde kurulmuş olan çiftlikler olarak zengin ve nüfuzlu kimselerin devletin resmi defterinde kayıtlı bulunmayan veya işlenmeyen sahipsiz topraklarını satın alıp oraya esirleri yerleştirmek suretiyle çiftlik haline getirmeleri ile olmuştur. İkincisi, saraya yakınlığı olan nüfuzlu kimselerin devlet arazisini kendilerine bağışlatmaları ve daha sonra bu büyük araziye vakıf haline sokmak suretiyle vergiden hariç büyük tarım işletmeleri yoluyla oluşturulmuştur. Çiftlik kurmada üçüncü yol ise devlet toprakların kiralınması yoluyla

⁷Manastır Mukataası adı altında belli bir muhitten 1729 senesinde otlak vergisi olarak 40 kuruş alınmıştır.

gerçekleşmiştir. Yani devlet büyük arazileri mukataa yolu ile özel kişilere kiraya vererek zengin ve nüfuzlu ağaların sahip olduğu çiftlikler olarak karşımıza çıktığını ifade eder.⁸

İncelediğimiz dönem çiftliklerin işleniş şekli şöyle olmuştur: Çiftlik sahipleri Müslüman tebaadan olup genelde çiftlikler ayân değimiz kesimin elindedir(MŞS, 44:22-24). Genelde Mustafa Akdağ'ın çiftlikler hakkında izah ettiği gibi çiftlik sahipleri şehirlerde oturup bir şekilde köylere el atmış ağalardan oluşmuştur. Gerçek sahibi devlet olan bu arazilerin çiftlikler biçiminde düzenlenmesinden ibarettir (Akdağ,1966:203). İncelediğimiz dönemde bu çiftliklerin özel mülkiyet statüsünde olduğudur. Satış hüccetlerinden ve tereke kayıtlarında bu çiftlikler başka birine satılabilmiş ve varislerine de miras olarak kalmıştır(MŞS, 39:32).⁹

Çiftlik sahipleri vergiden muaf tutulmuşlardır. Bu yüzden Manastır şehrinde bulunan 27 Eşkinci gurubundan 13'ünün çiftliklerde yer edindiğini görüyoruz(MŞS, 37:42). 1721'de 285 çiftlik(MŞS, 39:20-21) var iken 1728'de 426 çiftlik olup çiftlikte yaşayan gayrimüslimden 1005 çift üzerine vergi tevzî edilmiştir(MŞS, 36:46-47). 1734 senesinde ise çiftlik sayısı 454 olup çift sayısı 1087'ye ulaşmıştır(MŞS, 44:22-24).

Bu çiftlikler dâhilinde yaşayan ailelerin çoğunluğu gayrimüslim kesimindedir. Vergi yükümlülüğünden kaçan ve saklanmak isteyenlerin sığınacağı yerlerden biri çiftlikler olmuştur. Çoğu vergi zamanı sık sık yaşanan bu hadise köylerdeki ahalinin çiftliklere saklanması ve çiftlik ağalarının hizmetine girmesiyle tahsil edilen vergi, kalan kişilerin üzerine eklenmesi vergi yükünü ağır hale getirmiştir. Bu da zaman zaman tımarların birleştirilmesine neden olduğu için incelediğimiz dönemde zaman zaman tımarları eksiltmiş ve çoğaltmıştır.

Fırar eden reayanın çiftliklere saklanmaları ile çoğunluğu gayrimüslim köyleri olan Manastır'ın köylerinde cizye vergisi tahsilinde de sıkıntılar oluşturmuştur. Cizye tahsilinde evrak uygulaması neticesinde fırar eden köylüler yüzünden evraklar tahsildarın elinde kalıyordu. Bu durumda açığın diğer gayrimüslimlerin üzerlerine yıkılması reaya ile tahsildarı karşı karşıya getirmiştir. Bunun için tahsildarların çiftliklerde yaşayan köylülerin mahallinde kayıt edilmelerini talep ettikleri görülmüştür (MŞS, 41:36).

⁸ Geniş bilgi için bkz, Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, C.I, 44. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.670-678.

⁹Rabiahan binti Hüseyin'e ait olan çiftlik yerini Ahmet Çelebiye 4.800 akçeye ve yanındada 3.000 akçeye çayır ve otlak satmıştır.

Manastır'ın köylerinde bulunan çiftlik sahipleri genelde ağa namıyla tanınmış olup birçok çiftlikte yurt tutabilmişlerdir. Manastır kazasında ikamet edip de başka kazalarda da yine aynı şekilde çiftliklere sahip olabilmışlardır. Bu hususta Elhac Abdi Ağa bin Ahmet'in terekesi çiftliklerin durumunu izah etmek için iyi bir örnek olacaktır. 470.220 akçe gibi bir varlığa sahip olan Elhac Abdi Ağa Manastır kazasında ikamet edip köy dâhilinde çiftlik yerlerinin de terekede miras olarak kaldığı görülür. Yine aynı şekilde Pirlepe kazasında da çiftlik sahibi olan Hacı Abdi Ağa'nın çiftlik yerinde sahip olduğu hayvan miktarı ve 18.200 akçe değerinde buğday, arpa, yulaf gibi tahıl ürünleri ile çiftlik geliri fazlaca idi. Yine sırf 62,000 akçe değerinde tahıl ile birlikte ambar yerine sahip olduğu gözlenmektedir(MŞS, 42:62-63).

Çiftlikler tarım ve hayvancılık için uygun olan kapasitesinden dolayı veriminin yüksek olduğu yerler olmuştur. Tımar sistemine dâhil olan çift yerleriyle karşılaştıracak olursak çiftlikler, sermaye birikiminin artırılabacağı, üretime fevkalade katkılar sağlayan üretim alanları olmuştur. Tımar topraklarının yanı sıra belirttiğimiz yönüyle çiftlikler ticari ve sanayi alanının ham madde kaynağını teşkil etmiş, barındırdığı insan gücü ile ekonomiye katkı sağlamıştır. Tarım ve hayvancılık alanındaki potansiyeline binaen öyle görülüyor ki İstanbul'daki Çuka Kârhanesi için yapağı (yün) temini, şehrin kasap ve debbağları için et ve deri temini, devletin bürokrasisi, askeriyesi ve sefer hizmetlerinde istihdam edilmek üzere hayvan temininin sağlandığı muhakkaktır. Yukarıda belirttiğimiz gibi çiftlik sahiplerinin geriye bıraktıkları mal varlıkları incelense çiftlik sahiplerinin sahip olduğu hayvan ve tarım ürünlerindeki miktarın ne derecede olduğu görülecektir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin klasik dönemin özelliklerini taşıyan bir dönemi olan XVIII. yüzyılın ilk yarısında da tımar sistemine dayalı toplumsal düzenini sürdürmüş ve bunun yanında gelir elde etme yöntemindeki değişiklikler le de kırsal alandan elde edilecek gelirlerin nakit olarak hazineye girmesinin yolu açılmıştır. Bu yönüyle kırsal alan olarak nitelediğimiz köyler, nüfusun şehre göre kalabalık oluşu bakımından vergi gelirleri hususundaki düzenlemeler kaçınılmaz olmuştur. Savaşlar, eşkıyalık faaliyetleri gibi durumlardan dolayı da bu kesimin zaman zaman mustarip olduğu gözlenmiştir.

Çiftlikler ise tımar topraklarını darlaştıran yönü ile karşımıza çıkmaktadır. Çiftlikler, firar veya göç nedenleri ile tımar sahiplerinin sığınacağı yerler olmuştur. Bu sayede çiftlik

sayısı artmış; buna paralelolarak da nüfus bu çiftliklerde birikmeye başlamıştır. Bir iş alanı olarak bu yerler boş kalanların ve tımarın vergi yükü altında ezilenleri için kaçacakları yerler olmuştur. Buna mukabil çiftlik sahipleri ise çiftlik gelirleri sayesinde sermayesini artırmışlardır. Böylece toplumda çiftliğe sahip ağa kesimi oluşmuştur.

Köyler, tarım ve ziraata dayalı üretimiyle şehrin ihtiyacı olan birçok yönüne cevap verebilmiştir. Aynı zamanda üretime dayalı vergilendirme ile de devletin gelir kaynağı yönünden fevkalade öneme sahip olmuştur. Devlet ise kanun koyucu olarak en ücra köşeler olarak buralara kurduğu sistem ile nizam götürebilmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

Manastır Şer'iyeye Sicilleri Yabancı Arşivler (YB. 021. D.) Fonu:

BOA.,Manastır ŞS. 30, s. 12.

BOA.,Manastır ŞS. 32, s.27-28.

BOA.,Manastır ŞS. 32, s.43.

BOA.,Manastır ŞS. 30, s.6-7-8-9-15.

BOA.,Manastır ŞS. 46, s.72. H. 1 Muharrem 1150/M. 1 Mayıs 1737.

BOA.,Manastır ŞS. 34, s.39. H. 11 Safer 1123/M. 31 Mart 1711.

BOA.,Manastır ŞS. 53, s.15. H. 1 Zilkade 1163/M. 2 Ekim 1750.

BOA.,Manastır ŞS. 40, s.7. H. 4 Cemaziyülahır 1135/M. 12 Mart 1723.

BOA.,Manastır ŞS. 32, s.4. H. 27 Safer 1118/M.10 Haziran 1706.

BOA.,Manastır ŞS. 49, s.14. H. 1156 (gün ve ay belirtilmemiştir)/M. 1744.

BOA.,Manastır ŞS. 45, s.27. H. 22 Ramazan 1148/M. 5 Şubat 1736.

BOA.,Manastır ŞS. 40, s.56. H. 8 Recep 1139/M. 1 Mart 1727.

BOA.,Manastır ŞS. 42, s.3. H. 25 Şaban 1141/M. 26 Mart 1729

BOA.,Manastır ŞS. 44 s.22-24. H. 21 Rebiyülahir 1147/M. 20 Eylül 1734.

BOA.,Manastır ŞS. 39, s.32. H. 25 Zilkade 1133/M. 17 Eylül 1721

BOA.,Manastır ŞS. 37 s.42. H. 20 Rebiyülahir 1128/M. 13 Nisan 1716.

BOA.,Manastır ŞS. 39 s.20-21. H. 29 Zilkade 1133/M. 21 Eylül 1721.

BOA.,Manastır ŞS. 34, s.46-47. H. 21 Rebiyülahir 1141/M. 24 Kasım 1728.

BOA.,Manastır ŞS. 44, s.22-24. H. 21 Rebiyülahir 1147/M. 20 Eylül 1734.

BOA.,Manastır ŞS. 41, s.36. H. 7 Ramazan 1140/M. 17 Nisan 1728.

BOA.,Manastır ŞS. 42, s.62-63. H. 2 Ramazan 1142/M. 21 Mart 1730.

Ali Emiri (AE.) Tasnifi

Ahmed III (AE. SAMD. III.) Fonu: 203- 19580. H. 28 Cemaziyülahir 1125/ M.22 Temmuz 1713.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.)

Rumeli Hurufat Defteri No:1174., s. 201. H. 17 Cemaziyülahir 1200/M. 17 Nisan 1786.

Rumeli Hurufat Defterleri No: 1169, s. 16-20

Tetkik Eserler

AKDAĞ, M. (1966). “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.VI, C.IV, Ankara, s.201-247.

DEMİRKOL, M. (2021). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Manastır, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

ERGENÇ, Ö. (Osmanlı). Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar, s. 32-39.

ERGENÇ, Ö. (2013). Osmanlı Tarihinin Kaynakları Üzerine: Kurumsal Yaklaşımlar ve Belgelerin Kullanım Sorunları, Osmanlı Tarihi Yazıları- Şehir, Toplum, Devlet, İstanbul, s. 30.

FAROQHI, S.(2003) *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, (çeviren: Zeynep Altıok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 121, İstanbul.

GÖKBİLGİN, T.(Belleten). Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları, C.XX, sayı 19, s.247-294.

İNALCIK, H. (2000).*Osmanlı İmparatorluğunda Ekonomik ve Sosyal Tarih 1300-1600*, Çev. Halil Berktaş, İstanbul, s.201-208.

İNALCIK, H.(2010).*Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, C.I, 44. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.670-678.

İNALCIK, H. (2003).*Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çeviren: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul.